

Орлова О. О.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА ТА МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ В УКРАЇНІ

Уточнюються пріоритети державної соціальної політики на основі гендерного підходу в результаті поглибленого аналізу гендерних проблем та дослідження механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Досліджується гендерна політика в Україні.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, гендерна політика, рівність прав, рівність можливостей.

Постановка проблеми. Становлення демократичного суспільства передбачає забезпечення рівних можливостей для самореалізації особи незалежно від її статі, віку, національності або соціального походження. Проте сучасне законодавство в Україні створює лише певне правове поле, передумови для рівності, але не забезпечує фактичних можливостей та умов її реалізації. Забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків потребує спеціального державного механізму, який займався б розробкою, реалізацією, контролем, оцінкою і пропагандою підтримки гендерної політики, спрямованої на демократичний розвиток суспільства і самовираження в ньому як рівних обох соціальних статей [1].

Впровадження в суспільстві гендерної рівності є актуальною проблемою для України, оскільки в ній ще зберігається дискримінація жінок. Для її викорінення необхідно подальше вдосконалення законодавства відповідно до принципу рівності прав жінок і чоловіків на основі гендерного підходу. Ефективним шляхом вирішення цієї проблеми є дотримання прогресивних принципів та норм, що стосуються гендерної рівності і включені у конвенції та декларації ООН, які мають силу закону на міжнародному і національному рівнях.

Сучасне людство є свідком значних змін, що відбуваються у світі. Це зміни у сфері політики і державного управління; зміни у соціальній, культурній і релігійній сфері, а також значні зміни в економічному житті суспільства. Адже ми живемо в епоху переходу до постіндустріального суспільства, коли на перший план виходить не фізична праця, а рівень знань, інформаційні технології. Тому стає очевидним, що творці усіх змін, що відбуваються, – чоловіки і жінки – не можуть не відчувати, що змінюються самі. Отже, все це зумовило потребу запровадження такої політики, яку можна було б

застосовувати для опису всіх перетворень у суспільстві та державі, оскільки саме на них якраз впливають особистості чоловіка і жінки та їхні відносини. Такою стала гендерна політика.

Отже, метою цієї статті є уточнення пріоритетів державної соціальної політики на основі гендерного підходу в результаті поглибленого аналізу гендерних проблем та дослідження механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Сучасна юридична наука надає особливого значення вивченню проблем гендерного статусу, прав і можливостей жінок і чоловіків у сім'ї та суспільстві, відмінностей у процесах соціалізації статей на різних етапах становлення особистості. Питання гендерних відмінностей та диференціації гендерних ролей, гендерні стереотипи поведінки у період навчання, гендерні відносини у сім'ї, правові норми гендерної рівності досліджували Г. Алексеєва, М. Адрианом, О. Балакірева, В. Бондаровська, Ю. Борисова, Є. Бородин, Н. Волчек, А. Воронкін, Ю. Галустян, О. Ганюков, Т. Говорун, Д. Дікова-Фаворська, О. Катан, О. Кізь, О. Кікінежді, І. Котюк, О. Костенко, В. Кравець, Н. Осташкін, І. Романова, М. Шпекторенко [2-9].

Виклад основного матеріалу. Одним з напрямів державної політики в Україні є гендерна політика. Такий напрям є новим для України, але вже має свою історію становлення. У зв'язку з проголошенням Україною курсу євроінтеграції гендерне питання, що є пріоритетним у Євросоюзі, набуло особливого значення в політичних процесах держави. Особливістю формування державної гендерної політики в Україні є те, що вона будується на основі міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною, та регулюється національними нормативно-правовими актами щодо рівності між жінками і чоловіками.

Уся політична риторика останніх років відсунула на другий план певні дуже важливі проблеми українського суспільства, які між тим вкрай важливі для країни. До таких проблем належить глибока демографічна криза.

Українське суспільство має риси європейськості, поваги до прав жінок та гендерного рівноправ'я, але разом з тим до України дійшли й негативні явища, що з'явилися на Заході й активно впроваджуються в наші українські реалії методом сліпого копіювання.

Гендер конструюється через певну систему соціалізації, розподілу праці, існуючі в суспільстві культурні норми, ролі і стереотипи. Вони певною мірою визначають психологічні якості, здібності, види діяльності, професії людей залежно від їх біологічної статі. При цьому гендерні ролі та норми не мають універсального змісту і значно відрізняються в різних суспільствах. У цьому розумінні бути чоловіком або жінкою означає не володіння певними природними якостями, а виконання певної ролі. У сучасних соціальних дослідженнях гендер використовується не як незмінна і універсальна конструкція. Це поняття означає не річ або предмет, не багато речей або предметів, а комплексне переплетіння стосунків і процесів. Тобто гендер

визначає соціальну стать людини, на відміну від біологічної статі, соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, сімейній ролі та репродуктивній поведінці та є одним з базових вимірів соціальної структури суспільства.

Гендерна політика визначає утвердження партнерства статей у визначенні та втіленні політичних цілей і завдань та методів їх досягання в діяльності політичних структур – держави, політичних партій, громадсько-політичних об'єднань. Такий напрям політики є досить новим для України.

Україна поступово рухалася до запровадження гендерної політики, намагаючись не просто декларувати рівні права та можливості жінок та чоловіків, а й здійснювати для цього реальні дії, заходи, поступово крокуючи до змін у законодавстві. Проте перш ніж розглянути чинне законодавство, варто ознайомитися з тими підходами до гендерної рівності, що існують у різних країнах та мають вплив на законодавчу базу стосовно цього питання.

Державна політика щодо запобігання та протидії дискримінації спрямована на:

- недопущення дискримінації;
- застосування позитивних дій;
- створення умов для своєчасного виявлення фактів дискримінації та забезпечення ефективного захисту осіб та/або груп осіб, які постраждали від неї;
- виховання і пропаганду серед населення України поваги до осіб незалежно від їх певних ознак, поширення просвітницької діяльності у цій сфері.

Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08 вересня 2005 року передбачено механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків [10].

Закон України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" по факту є первинним практичним втіленням основних принципів рівності статей у спеціальному законодавчому акті. Основною метою цього Закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України.

Так, ст. 7 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначено, що органами, установами та організаціями, наділеними повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, є: Верховна Рада України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Кабінет Міністрів України; спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, визначені в їх складі уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; об'єднання громадян [10].

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, організації та установи, об'єднання громадян сприяють збалансованому представництву статей в управлінні та прийнятті рішень.

Верховна Рада України у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків визначає основні засади гендерної політики держави; застосовує у законодавчій діяльності принцип забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; у межах, передбачених Конституцією України, здійснює парламентський контроль за виконанням законодавчих актів з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у рамках здійснення контролю за додержанням прав та свобод людини і громадянина здійснює контроль за дотриманням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; розглядає скарги на випадки дискримінації за ознакою статі; у щорічній доповіді висвітлює питання дотримання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Кабінет Міністрів України у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків забезпечує проведення єдиної державної політики, спрямованої на досягнення рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства; приймає Національний план дій щодо впровадження гендерної рівності та забезпечує його виконання; розробляє і реалізовує державні цільові програми щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади щодо забезпечення гендерної рівності; організовує підготовку державної доповіді про виконання в Україні Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; враховує принцип гендерної рівності при прийнятті нормативно-правових актів; затверджує порядок проведення гендерно-правової експертизи; здійснює інші повноваження у цій сфері, передбачені законодавством України.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції забезпечують надання жінкам і чоловікам рівних прав та можливостей; здійснюють виконання загальнодержавних та регіональних програм з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; створюють умови для поєднання жінками і чоловіками професійних і сімейних обов'язків; забезпечують доступні соціально-побутові послуги, включаючи догляд за малолітніми дітьми, організацію дошкільного виховання та забезпечення дитячого дозвілля; провадять просвітницьку діяльність з питань гендерної рівності; співпрацюють з об'єднаннями громадян щодо забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків; подають пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; сприяють науковим розробкам у сфері гендерних досліджень; дотримуються принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у своїй діяльності [10].

Гендерна проблематика зачепила майже всі сфери самореалізації сучасної людини – бізнес, економіку, політику, спорт, культуру. Такий обсяг за-

вданих потребує їх централізованого виконання, загальнодержавної координації, закріплення за допомогою сталих єдиних підходів. Реалізувати це можливо за допомогою права, потужного механізму впливу на суспільні відносини.

Правове регулювання державної гендерної політики здійснюється нормативно-правовими актами двох рівнів: наднаціонального (міжнародні правові акти, ратифіковані Україною) та національного (національні нормативно-правові акти щодо рівноправності жінок і чоловіків). Проте утвердження рівності обох статей, забезпечення їх рівних прав і можливостей потребує вдосконалення й оптимізації функціонування всієї правової системи України. Без підвищення ефективності галузевого законодавства щодо гендерної рівності неможливо успішно розвивати гендерну політику в сучасному українському суспільстві. Гендерна рівність має стати яскравим проявом демократичної побудови українського суспільства, утвердження ідеалів демократичної, соціальної, правової держави, відповідати вимогам часу та європейським стандартам.

Україна підписала міжнародні документи з питань гендеру і цим самим визнала гендерний підхід як найдоцільніший для визначення планів, програм і перспектив національних перетворень, зобов'язалася юридично забезпечувати рівність, розвиток і справедливість у країні, керуючись гендерними ідеями соціальної рівності. Конституція України політично і юридично визначила гендерну стратегію розвитку українського суспільства. Цим самим вона визнала, що:

- рівноправність жінок і чоловіків є одним з питань прав людини та однією з умов забезпечення справедливості, а також однією з передумов досягнення рівності, розвитку й миру;
- забезпечення рівних прав і можливостей – основне право людини й громадянина, яке держава гарантує, а отже, зобов'язується усунути всі перепони на шляху досягнення рівності чоловіків і жінок та поліпшення становища жінок і розширення їхніх прав;
- держава забезпечує рівність прав і можливостей статей через діяльність системи державних органів, що потребує розширення їхньої компетенції з питань гендерного виміру діяльності;
- визначена конституційно система прав і свобод людини і громадянина внутрішньо взаємопов'язана, а отже, право на рівність пронизує всі інші права та свободи і є їх гендерним втіленням. Це вимагає гендерного наповнення галузевого законодавства як органічного його складника;
- конституційно наголошено, що перед жінками стоять загальносуспільні інтереси, пов'язані з досягненням загальної мети гендерної рівності, яких можна досягти лише спільно й у партнерстві з чоловіками. А тому поліпшення становища жінок і забезпечення рівноправності чоловіків і жінок – це питання прав людини, яке не можна розглядати ізольовано як одне з питань, що стосується тільки жінок;
- Конституція України як основний закон передбачає втілення визначених у ній норм і принципів у чинній системі законодавства і відкриває пер-

спективи його розвитку, зокрема гендерного законодавства;

Конституція України вказує на виконання міжнародного, а отже, й гендерного законодавства відповідно до визначених Верховною Радою потреб, в якому розширення прав і можливостей жінок, забезпечення рівноправності жінок і чоловіків розглядається як засіб побудови стійкого, справедливого розвиненого суспільства, як передумова для досягнення політичної, соціальної, економічної, культурної й екологічної безпеки у відносинах між народами;

- Основний Закон України є першим вольовим і юридично базовим кроком у створенні правового механізму рівних прав і можливостей;

- вказавши саме на рівність, тобто 50/50, Конституція України заклала концептуальний підхід до становища й статусу жінок і чоловіків, розвитку їхніх відносин як паритетних, гендерно збалансованих;

- Конституція України визначила напрями розвитку суспільства й держави як демократичного, правового і соціального та через рівність прав, свобод і обов'язків людини наповнила їх гендерною сутністю і змістом. Передусім це рівні права, можливості й доступ до ресурсів, гармонійне партнерство чоловіків і жінок, що мають ключове значення для зміцнення соціальної демократії;

- Конституція України, закріпивши право гендерної рівності в системі прав і свобод, власне, визначила напрями гендерного соціального нормотворення: системи правових гендерних норм – через систему державних органів; системи політичних гендерних норм – через програми і статuti партійних структур; системи корпоративних норм – через статuti громадських організацій; а також традицій і звичаїв – у діяльності всіх організаційних структур державного, партійного та громадського змісту, моралі – як базової нормативної основи функціонування суспільних відносин.

Статтею 24 Конституції України гарантується таке: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям» [11].

Під час аналізу спеціального законодавства у сфері статевої рівності треба звернути увагу на так звану гендерну експертизу нормативно-правових актів, під яку підпадають також положення головного Закону України – Конституції. Проте при розгляді положень, закріплених у Конституції, крізь призму сучасного розуміння та сприйняття гендерної проблематики стає зрозу-

мілим, що навіть текст самої статті 24 Конституції України можна охарактеризувати як сексистський.

Загалом гендерний паритет відображений у низці законодавчих актів України: Кодексі про шлюб і сім'ю; Кодексі про працю; Кримінально-процесуальному, Цивільному кодексах України; Кодексі України про адміністративні порушення, а також в Законах України "Про зайнятість населення", "Про пенсійне забезпечення", "Про охорону праці", "Про державну службу" тощо.

Як вже згадувалося вище, Законом «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» передбачена можливість проведення гендерно-правової експертизи законодавчих нормативних актів.

Відповідальним за проведення такої експертизи визначено Кабінет Міністрів України. Тому такою експертизою займається Міністерство юстиції України, про що є окрема постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2006 р., якою затверджується, що гендерно-правову експертизу чинного законодавства та проектів нормативно-правових актів в усіх сферах законодавства, що стосуються прав і свобод людини, проводить Міністерство юстиції; гендерно-правова експертиза проектів нормативно-правових актів проводиться як складова частина гендерної експертизи.

На сьогодні розробка проектів нормативно-правових актів здійснюється з обов'язковим врахуванням принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Висновок гендерно-правової експертизи є обов'язковою складовою пакета документів, що подаються разом з проектом нормативно-правового акта до розгляду.

Висновки. Законодавство та механізми в Україні не є досконалими, проте дозволяють стати на курс забезпечення гендерної рівності в Україні. Необхідними є напрацювання чітких механізмів співпраці відповідальних інституцій з населенням та їх поступова реалізація.

Для розробки ефективних заходів гендерної політики важливе значення має комплексна оцінка ситуації з гендерної рівністю у країні, в тому числі в регіональному аспекті.

Бібліографічні посилання

1. Герасименко Г.В. Гендерні аспекти соціально-економічної політики в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.09.01. «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Г.В. Герасименко. – К., 2004.
2. Впровадження гендерного підходу в українсько-канадському проекті „Молодь за здоров'я-2” (з досвіду реалізації) / О.М. Балакірева, Ю.М. Галустян, Н.Ф. Романова, Д.М. Дікова-Фаворська. – К., 2005.
3. Говорун Т.В. Гендерна психологія : навч. посібник / Т.В. Говорун, О.М. Кікінежді – К., 2004.
4. Говорун Т.В. Гендерні аспекти усвідомленого батьківства : навч. посібник / Т.В. Говорун, В.П. Кравець, О.М. Кікінежді, О.Б. Кізь. – Тернопіль, 2004.
5. Енциклопедія для дівчат : для ст. шк. віку / авт.-упоряд. Н.М. Волчек. – К., 2002.
6. Котюк І.І. Кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче право України: гендерна експертиза / І.І. Котюк, О.М. Костенко. – К., 2004.
7. Методичні рекомендації щодо гендерних особливостей формування здорового

способу життя для молоді (для фахівців) / укл. Ю.М. Галустян. – К., 2005.

8. Молодежи о гендере / Е.И. Бородин, Ю.В. Борисова, И.В. Шпекторенко и др. – Днепропетровск, 2003.

9. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства / Г. Алексеева, О. Балакірева, В. Бондаровська, Я. Галустян, О. Ганюков ; Канадсько-український гендерний фонд. – К., 2002 .

10. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 // ВВР. – 2005. – № 52. – Ст. 561.

11. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

Орлова Е. А. Гендерная политика и механизмы обеспечения равных прав и возможностей женщин и мужчин в Украине. Уточняются приоритеты государственной социальной политики на основе гендерного подхода в результате углубленного анализа гендерных проблем исследования механизма обеспечения равных прав и возможностей женщин и мужчин. Исследуется гендерная политика в Украине.

Ключевые слова: *гендер, гендерное равенство, гендерная политика, равенство прав, равенство возможностей.*

Orlova O. O. Gender policy and mechanisms for ensuring equal rights and opportunities of women and men in Ukraine. The article specifies the priorities of state social policy on the example of gender analysis and studies the mechanism of ensuring equal rights and opportunities of women and men.

The current legislation in Ukraine creates only a certain legal framework, the preconditions for equality, but does not provide actual opportunities and conditions for its implementation. Ensuring equal rights and opportunities of women and men requires a special state mechanism, which would be engaged in the development, implementation, monitoring, assessment and promotion of support for gender policy. This policy should be directed to democratic development of society and of self-expression in it as equal to both social sexes.

The discrimination of women still remains in Ukraine. To eradicate this discrimination is necessary to further improve the legislation in accordance with the principle of equality between women and men based on a gender approach. One effective way of addressing this problem is the progressive observance of principles and norms on gender equality and included in the Convention and the UN Declaration, which have the force of law at the international and national levels.

For developing an effective gender policy is important, a comprehensive assessment of the situation with gender equality in the country, including in the regional aspect.

Keywords: *gender, gender equality, gender policy, equal rights, equality of opportunity.*

Надійшла до редакції 13.05.2015